

MAGYAR DISZÍTMÉNY.

Tervezte Hollós Károly.

EGY KASSAI SERLEG A XVI. SZÁZADBÓL.

A serleg, melyet e cikkemben bemutatok, kassai provenienciájú s jelenleg a *vilmányi* (Abauj-Tornamegye) ev. ref. templom tulajdonában van. Hogy mióta őrzik itt s ki a donátora, azt az eklézsia szegényes irattárából nem tudhattam meg, mert az irattár aktái legfeljebb a múlt század ötvenes évéig mennek vissza, a serleg pedig, miként azt alább kimutatom, a XVI. század hatvan-nyolcvanas éveiből való. Talán nem tévedek, ha úgy vélekedem, hogy a serlegnek valamely hithű református által egyházi célokra történő adományozására az 1563–1591. évek közé eshetik. Ekkor élt ugyanis Göncön Károli Gáspár, itt kezdette meg 1586-ban a biblia fordítását, melyet Vizsolyban 1590-ben nyomtatott ki három nagy kötetben. Nincsen reá adatunk, de valószínűnek tartom, hogy Károli korában a vilmányi és vizsolyi református egyházak Göncöz tartoztak; vagy ha nem, okvetlenül Károlinak, mint esperesnek fennhatósága alatt állottak, a legvalószínűbb tehát, hogy a halhatatlan emlékü lelkész hitbúzgósága s nagy tekintélye révén jutott a vilmányi templom ehhez a szép művü, művészettörténeti szempontból pedig oly becses emlékhöz, a szomszédos Vizsoly református temploma pedig, mely ma Vilmánynak leányegyháza, azon úrasztala-pohárhoz, mely a vilmányi serlegnél mintegy 80–100 évvel idősebb s a melynek ismertetését egy más alkalomra halasztom.

A jelen ismertetésem tárgyát képező serleg az úgynevezett nyeles serlegek közé tartozik; minden része ezüstmű trébelés, vésés és poncolás útján készült s meg van aranyozva. Egész magassága 260 mm., melyből a kupa hengerded testére 165 mm., a nyélre, a talppal együtt, 95 mm. esik. Súlya 430 gramm.

A kupa felső peremét 17 mm. szélességben keretelt merőben vésett levél-diszítvány futja körül, mely föl s alá kanyarodó indákkal van szerves összefüggésben. A kupa testén egymással váltakozva, felül s alúl elhelyezve, hat ellipszis-alakú medaillon foglal helyet. A felső s alsó sor medaillonjai váltakozó sorrendben vannak bevéssett növény-elemeket példázó díszítéssel ékesítve, úgy, hogy ezek közül minden második üresen marad, a mi valószínűleg azzal a

szándékkal történt, hogy ezekbe később — ha azt a tulajdonos úgy kívánta volna — feliratot vagy címert lehessen bevésni.

A kupa egész felületét, az említett hat medaillont leszámítva, reneszánsz-stíliú áttört háló borítja, melynek alsó osztályaiban liliomvégű orrdiszek, a középső kartusokban ívekben aláhajló szalagokon gyümölcsök- s levelekből álló kötegek foglalnak helyet. A hol a díszítés az alapot nem borítja, ott a kupa teste mindenütt cápás.

A nyél egészen simán van tartva; közepét egy háromtagú gomb díszíti, mely két, egymással szemben álló s összeforrasztott kisebbszerű serleg idomával bír. Az összeforrasztás helyén vízszintes síkban elhelyezve, vékony ezüstlap fekszik, ez képezvén a két serlegszerű gombnak legkiállóbb részletét. A talp szintén háromosztású. Felső kisebb s domborúan trébelt gyűrűjét hornyolás választja el a kidomborodó, kiszélesedő alsó résztől, mely szintén vékony lemezben végződik. A felső gyűrűn apró trébelt kartusok, az alsó részen pedig szalagdíszben növényi díszítmények láthatók.

A kupa felső öblének átmérője a peremnél 113, a talpé 100 mm.

A talp peremébe két bélyeget ütöttek. Ezek közül a balról álló egy stilizált liliomot alkot s ez, mint azt már másutt kimutattam, a kassai ötvöscéh hitelesítő bélyege.¹ A jobbról álló bélyeg a *H* és *P* betűkből összetett, kerek mezőben álló monogrammot képez, úgy, hogy a *P* betű függőleges szára a *H* betűnek hátsó szárával egybe van forrva. E bélyeg a serleget készítő ötvösnek mesterjegyét alkotja.

Mielőtt azonban ennek megfejtéséhez látnék, a serleg díszítésének motívumairól kívánok egyet-mást elmondani.

A kupa peremét, mint fentebb említettem, egy 17 mm. széles bordűr futja körül. E díszítmény a dekoratív-elemek abba a csoportjába tartozik, mely a reneszánsz hatása alatt keletkezett. Jellemző sajátága, hogy kacsaringós szárazon s egymásba fonódó indákra applikált leveleken kívül egyéb díszítő elemet, virágot, bimbót, gyümölcsöt stb. nem vesz föl s hasasodó, zacskószerűen szélesedő leveleinek alsó részeivel, melyek a szár alá nyúlnak, felső végeiken pedig hátrafelé hajló hegyes csúcsban végződnek, nagyon emlékeztet a keleti ötvösműveken látható hasonló s rendszeren étetés útján előállított díszítményekhez. Valószínű, hogy az olasz reneszánsz művészei honosították meg legelőször a nyugaton, nevezetesen Olaszországban, a honnét csakhamar elterjedtek azok különösen Német- s Franciaországba. A német »Kleinmeisterek« valószínűleg favorizálták azokat, a kik közül *Flötner Péter* már 1546 előtt számos változatban metszette rézbe. Bizonyos, hogy a német mintakönyvek, ötvöseinknek Németországba való kibújdósásuk s az ott elsajátított műgyakorlat honosította meg nálunk a díszítő modor e termékeit, a melyekből egy egész sorozatot, mint az erdélyi ötvösség által használtakat mutatott be Ballagi Aladár dr. Kecskeméti Ötvös Péterről írt munkájának függelékében.²

¹ *Archaeológiai Értesítő*: 1894., 156 l. — 1896., 337 l.

² Kecskeméti W. Péter ötvöskönyve. Arch. Ért., 1884.

A VILMÁNYI EV. REF. EGYHÁZ SERLEGE.

(XVI. század.)

Ha ezeknek a diszítványeknek fokozatos fejlődését tanulmányozzuk, azt tapasztaljuk, hogy egyszerűségük régiségükkel egyenes arányban áll; minél komplikáltabbakká s érthetlenebbé válnak, annál fiatalabbak azok, de mert hazai művészeink nem szolgailag utánozták az idegen mintákat, fejlődésük későbbi folyamán hazai elemeket is fűztek azok közé, úgy, hogy ezen ab ovo idegen díszítési elem hazai motívumok révén a XVII. század folyamán csaknem teljesen átalakult s bizonyos nemzeti zamatot nyert.

Ha a serlegünk széldíszítéséül szolgáló ornamentumot vizsgáljuk, azt találjuk, hogy ehhez csaknem teljesen hasonlóakat különösen a már fentebb is említett *Peter Flötner* († 1546 táján) nürnbergi mester ornamentumos könyvében találunk;³ a nürnbergi s augsburgi ötvösművek számtalan példánya pedig azt igazolja, hogy ezek a minták nem maradtak meg pusztán mintáknak, de gyakorlatilag is alkalmazást találtak s hosszú időközön át kedvelt díszítő motívumokként szolgáltak különösen a serlegeken és kupákon, ahol mint széldísz, rendszeresen ezek öblén és peremén alkalmazták.

Ha a serlegünk kuppájának egyéb díszítéseit tekintjük, első pillanatra szemünkbe ötlök annak áttört, hálószerű szerkezete, mely oly feltűnő hasonlatosságot mutat a XVI-ik századibeli német kupák díszítésével, a melyek közül ismét a *Paul Vlindt* és a *Georg Wechter* által tervezettek állnak a legközelebb serlegünkhöz. Úgy a Vlindt-féléken, mint pedig a Wechter által tervezett füles kupák hálószerű díszei között sokszor előfordul a gyümölcsök- s levelekből álló köteg, mely szalagokon aláfüggve, egyes, szabadon maradt kartusokat tölt ki. Serlegünkön a kupa derekán körbenfutó hat medaillonban, hat ilyen köteget találunk, a melyekben félreismerhetetlen a körte jelenléte, ezek között a legjellemzőbbek ismét azok a félkörívben lefelé hajló, meggömbült példányok, a minőkkel különösen *Georg Wechter* metszvényein sűrűn találkozunk.

A serleg kuppájának díszítései körül sajátságosan elütnek azok a díszítő motívumok, a melyek a hat ellipszis-alakú medaillonban váltogatva foglalnak helyet. Bármily alaposan is vizsgáljuk azokat, nem jöhetünk tisztába természetük felől. Talán még a legközelebb járunk a valósághoz, ha szalagok közé elhelyezett kisebb-nagyobb körtéknek, vagy illetően gyümölcsök stilizált részleteinek mondjuk azokat. A szalagokat ponzütővel bevett apró köröcskék ékesítik, ugyanilyenek díszítik a gyümölcsszerű részek egyes cikkelyeit is, azzal a különbséggel mégis, hogy ezeken az apró köröknek középpontjuk is van. Oly sajátságosak e medaillon-díszek, hogy azokra — idáig ismert e fajta műemlékeinken — analógiákat hiában keresünk.

A talp felső gyűrűjének három medaillonjában (három váltakozva itt is üresen marad) kisebb kiadásban ismétlődnek a kupa medaillonjainak díszítő ábrái, míg a kiszélesedő alsó részen egymással keskeny pánttal összefüggő ellipszis-alakú szemes szalag fut körben. A talpnak díszítő elemei s a megmunkálás technikája kétségtelenné teszik, hogy a talp s a serleg kuppája egy ötvös kezemunkája, egy időben keletkeztek, tehát ki van zárva az a föltevés, hogy a serleg

³ Kunstbuch des Peter Flötner, Zeichners, Bildhauers und Formenschneiders von Nürnberg. Berlin, 1882.

egyik vagy másik része későbbben keletkezett, vagy hogy az egész több külön ötvösműhöz tartozó részletből lett volna összeállítva.

Hátra volna a mesterjegy megfejtése. A serleg talpának peremére ütött lilimos bélyeg a kassai ötvös-céh hitelesítő jele lévén, nincs egyéb hátra, mint hogy a kassai ötvös-céh XVI. századbeli mestereinek névsorát szemügyre vevén, kikutassuk, kinek nevével vág össze a H P betűs bélyegző? Mi nehézséget sem okoz e feladat, mert az ötvös-céh történetére vonatkozó s öt éven át tartó kutatásaimnak sikerült a Kassán működött ötvösöket s pénzverőket 1394-től a jelen század közepéig pontosan s névszerint megállapítanom. A szóban forgó bélyegző betűinek megfelelő nevű ötvösmester csupán csak egy volt feltalálható s ez *Hans Parth (Barth)*, ki 1565-től 1586-ig működik Kassán. Parth János kassai származású volt. Édes anyja, Margarétha asszony, ki második házasságában neje lón Tischler Gáspárnak s 1554-ben testámentomot tesz három fia érdekében, kik első férjétől, Barth-tól, származnak. E három fiú legidősebbje *Jakab*, a kassai ötvösmester (1554–1563), a középső Bertalan, aki gyógyszerész volt Kassán, a legifjabbik végre *János* (Hansl), a későbbi kassai ötvös, serlegünk készítője.

Parth János ötvös 1565-ban nyert Kassán polgárjogot, miután idegenben való vándorlása után ide visszatért. E körülményről a városi jegyzőkönyvek következő feljegyzése emlékezik meg:

1565. *Am freitag nach Luciae. Johannes Barth⁴ Goldschmied, ein Kascher Kynd, hat bürgerrecht erlangtt.*

1568., 1570., 1574. és 75-ben Parth János városi szenior, 1573-ban pedig az alsó külvárosban adószedő volt és neve kisebb peres ügyekkel kapcsolatosan, 1586-ig fordul elő a városi jegyzőkönyvekben s egyéb okmányokon,⁵ valószínű tehát, hogy vagy ekkor vagy a rákövetkező évben hal meg.

Az imént bemutatott történeti adatokból következtethetőleg Parth János a szóban forgó serleget az 1565–1586. közötti időben készítette. Fentebb hangsúlyoztuk, mily sok rokonvonás található ezen és a Wechter által metszett ötvösminták némelyikén, nem lehetetlen tehát, hogy ötvösünk Wechternek 1579-ben kiadott mintalapjait használta fel ennek készítésénél s ha e feltevést elfogadjuk, akkor a serleg keletkezését 1579. utánra kell tennünk. Azonban nincsen okunk arra, hogy itt közvetlenül Wechter befolyását igénybe vegyük. A kassai ötvösök történetét tanulmányozva, azon tapasztalatra jutottam, hogy Kassáról több ötvöslegény vándorolt ki a XVI. század folyamán Németországba, viszont több ötvös származott be onnét hazánkba is, kik közül nem egy telepszik meg Kassán.

⁴ *Barth* a városi jegyzőkönyvekben többször *Parth*-nak is íratik. Így *Jakab* ötvösmesternél 1554-ben: *Jacobus Parth goldschmidt Jus Ciuile adeptus est.* – Igazi nevük *Parth* volt s nem *Barth*, mit János ötvös bélyegzője is bizonyít.

⁵ 1586. ápr. 1. kelettel *Jacob Barth*-tal, a néhai gyógyszerész fiával, egy contractuson szerepel s ekkor az okmányra ilyen jegyű (betű nélküli) pecsétlőjét nyomja rá: Ez esetben tehát nem *monogrammúl* szolgáló bélyegzőről, hanem *családjegyes* címerről van szó. Megjegyezzük itt, hogy egy tökéletesen azonos jegyű pecsétlőt használt 1557-ben *Peter Brechtel* kassai polgár egy nyugtán, (Kassavárosi levéltár No. 18157.), azzal a különbséggel mégis, hogy ez utóbbinál a paizs fölött *P* és *B* betűket látunk.

Nincs terem reá, hogy terjedelmesebben fejtegessem ennek az érintkezésnek történetét, csak utalok rá, hogy hazánk más vidékeiről is számosan vándorolnak ki a külföldre, a minek legközelebb fekvő példája gyanánt felemlítem *Szegedi ötvös Györgyöt* (Georg Szeggein Ungar), ki 1558-ban Münchenben mester volt s Mielich mintái után dolgozott.⁶

Parth ötvös János is azok közé tartozott, kik követték kor- és kartársaik példáját s „um etwas mehr zu lernen“ a külföldre vándorolnak, a miként ezt 1569-ben megteszi Opitzer Kristóf kassai ötvös-legény. Innét ered azon körülmény, hogy 1562, illetve 1563-tól 1565. december elejéig nem találkozunk Parth Jánossal Kassán. Valószínű tehát, hogy ezt a két esztendő külföldi vándorlásban töltötte el s csak azután váltotta meg a polgárjogot, amint onnét visszerült.

Bármiként legyen is a dolog s tökéletesítette legyen Parth ötvös János művészetét a külföldön vagy idehaza, annyi bizonyos, hogy művészetében a német befolyás viszi a főszerepet. A serleg kuppájának peremén látható bordűr Flötner Péter modorában a német reneszánsz jellemző s közkedveltségű elemeiből van megszerkesztve, a gyümölcsköteges hálószerű dísz pedig, mint azt fentebb kimutattam, a német „Kleinmeister“-ek két tagjának, Paul Vlindt és Georg Wechternek képezték kedvelt motívumait. Ami a serlegen ezektől elütő s Parth János művészetének specialitását képezi, az a hat medaillonban elhelyezett stílizált szalagos növényi díszítés, a mely sajátosságánál fogva módot nyújt arra, hogy Parth Jánosnak egyéb, esetleg mesterjeggyel el nem látott munkáit is felismerhessük.

Ami Parth János serlegének technikai kivitelét illeti, arról csak elismeréssel szólhatok. Különösen ki kell emelnem a perem körül futó levéldísz pontos, hibátlan rajzát, a kivitel finomságát, biztosságát, mely mind azt bizonyítja, hogy ez a kassai mester nagy ügyességgel kezelte a gréstikkelyt. Jól van megkomponálva s keresztülvive a kuppát borító hálószerű díszítés is, melynek kartusaiban a gyümölcskötegek festői szépek, de kifogásolnom kell a kupa és a szár összeforrasztását, mert ez utóbbi nem a kupa köralakú alapjának közepére, de ettől csekély eltéréssel excentrikusan van elhelyezve, mi által — mint az a serlegnek itt közölt képén is kivehető — az egész serleg némileg ferdének tűnik föl.⁷

Kassa.

Mihalik József.

⁶ Bücher: Goldschmiedekunst, VIII., Cap. 333 lap. A „Geschichte der technischen Künste“ II. kötetében. Berlin és Stuttgart, 1886.

⁷ Hogy ez az érdekes serleget bemutathattam, azt *Hörscsik Lajos* vilmányi ev. ref. lelkész úrnak köszönhetem, ki a legkészségesebben engedte azt át nekem tanulmányozás s fotografálás céljából. Szíves készségeért e helyütt mondok neki hálás köszönetet.

M. J.